

De „Vlaemsche Tael” een hinderpaal voor Désiré Mergaert, laureaat van de prijs van Rome voor schilderkunst 1854

Michiel DE BRUYNE

De jury voor de toekenning van de Romeprijs voor Schilderkunst 1854 wees in haar zitting ter Akademie van Antwerpen op 7 september 1854 aan Désiré Mergaert de eerste prijs toe. Het ministerieel besluit van 31 augustus 1854 had een uitgelezen schaar juryleden benoemd : graaf de Beaufort, algemeen inspekteur voor Schone Kunsten bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken ; Nicaise De Keyser (Zandvliet, 1813 - Antwerpen, 1887), geprezen en bekend historieschilder (o.a. *De Slag der Gulden Sporen*, 1836, de inspiratiebron voor de *Leeuw van Vlaanderen* van Hendrik Conscience) ; Godfried Guffens (Hasselt, 1823 - Schaarbeek, 1901), kunstschilder te Antwerpen ; Jan-Baptist Madou (Brussel, 1796-1877), litograaf en kunstschilder te Brussel ; François-Joseph Navez (Charleroi, 1787 - Brussel, 1869), kunstschilder en directeur van de Koninklijke Akademie te Brussel ; Alexandre Thomas (Malmédy, 1810 - Elsene, 1898), kunstschilder te Brussel ; Eugene Vander Belen, directeur voor Schone Kunsten bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken ; Antoon Van Ysendyck (Antwerpen, 1801-Brussel, 1873), directeur van de Koninklijke Akademie van Mons ; Jan Antoon Verschaeren (Antwerpen, 1803-1863), professor voor schilderkunst van de Akademie van Antwerpen. Deze artistieke top stelde graaf de Beaufort tot de voorzitter en Eugene Vander Belen tot sekretaris van de jury aan.

Als onderwerp voor de wedstrijd-schilderen had de jury een bijbelse scène (Handelingen van de Apostelen, Hfst. XVIII, v. 16-18) opgegeven : *Sint Paulus predikt in Athene*. Na het jureren werden drie werken van de acht deelnemende kandidaten konform aan de gestelde vraag bevonden en de jury besliste de Grote Prijs van Rome (d.i. geslaagd in alle artistieke branches : schetsen, tekenen, schilderen e.a.) toe te wijzen. De genummerde werken werden gekeurd : bij algemeenheid van stemmen bekwam het nr. 5 de eerste prijs, het nr. 2 kreeg acht stemmen, het nr. 3 zeven. Met zeven tegen twee stemmen besloot de jury enerzijds de tweede prijs te delen, maar anderzijds geen eervolle vermeldingen toe te kennen. Bij het openen van de „biljetten”, de gesloten en verzegelde omslagen die op de schilderwerken waren aangebracht en waarin de namen van de mededingers vermeld stonden, bleek dat Désiré Mergaert de eerste prijs had behaald. De tweede prijs werd gedeeld door nr. 2 Leon Louis Hendrix (Peer, 1827 - Antwerpen, 1888) en nr. 3 Antoon Goyers (Mechelen, 1826 - Dover (Eng.), 1869) beiden leerlingen van de Antwerpse Akademie¹.

1. Archief Koninklijke Akademie voor Schoone Kunsten, Antwerpen (KASKA) *Rome-prijs winnaars*, Dossier 1854.

Voor de vijftienvijftigjarige Désiré Mergaert, op 21 augustus 1829 in Kortemark geboren, was deze Romeprijs de onbetwistbare bevestiging van zijn talent. Na zijn lager onderwijs in de gemeenteschool was hij in 1841-42 zijn tekenstudies aan de in 1837 te Roeselare gestichte stedelijke academie begonnen. Daar was kunstschilder, politikus en vlaamsgezind voorman Hendrik Horrie (Roeselare, 1807-1901)² de gezaghebbende directeur. In 1847 behaalde Mergaert er de uitzonderlijke titel van laureaat als eerste in de klassen voor levend model, antiek figuur, decoratie, stijl, ontleedkunde en geschaduwde doorzichtkunde. Hendrik Horrie die in de Antwerpse academie zijn vrienden had, stuurde de laureaat naar de academie in de Brabostad.

Ook daar waren Mergaerts uitslagen voortreffelijk³. In 1851 behaalde hij er de eerste prijs in uitmuntendheid⁴. Daarvoor werd hij op woensdag 7 mei 1851 met luister gehuldigd te Roeselare⁵. Daar was hij sinds 25 april 1851 briefwisselend lid van de letterkundige en vlaamsgezinde vereniging „De Vriendschap”, die 100 jaar lang tot in 1944 een vlaamse drukkingsgroep was in de Rodenbachstad. In 1852 kaapte hij te Antwerpen de derde plaats weg in de Prijs van Rome. De eerste prijs van Rome in 1854 bevestigde zijn artistiek succes. Hij werd triomfantelijk in Kortemark en in Roeselare gehuldigd. Maria Van Ackere-Doolaeghe (Diksmuide, 1803-1884) droeg hem een gedicht op, waarin zij Mergaerts „opgebruischten kunstenaarsgloed” hoogdravend in de verf zette en voorspelde, dat hij een schilder was die „aan elke eeuw” zou vermeld worden⁶. Voor het feest in Roeselare schreef dichter Frans Jozef Blicck (Wervik, 1805-1880), de erevoorzitter van „De Vriendschap” en vrederechter te Izegem, een gelegenheidsgedicht. Aan de gelauwerde reikte de dichter een superlatieve verzenkrans aan die eindigde aldus :

Wees hier in Vriendschap heiligdom,
wees, Mergaert, wees hier welkom !
Ontvang den broederlijken groet
van vrienden, juichend in 't gemoed
vol hoop dat eens uw schilderglans
zal prijken aen Dekeysers trans⁷.

2. Over Hendrik Horrie, zie : M. DE BRUYNE : Nationaal Biografisch Woordenboek, V, kol. 5-10.

3. KASKA, *Inschrijvingsregister 1848-1851* - Brief van prof. Guido Persoons, dd. 04.05.1983, waarvoor onze dank.

4. KASKA, *Palmares 1848-1851*.

5. M. DE BRUYNE, *Désiré Mergaert, 1° Prijs Excellentie te Antwerpen 1851*, in : *Rollarius* (Mededelingsblad van het geschiedkundig genootschap van Roeselare en Ommeland) 16 (1987), nr. 2, pp. 60-62.

6. M. VAN ACKERE-DOOLAEGHE, *Vereenigde Dichtwerken* (1826-1876), Den Haag 1876, pp. 36-39 ; zij dateerde dit gedicht duidelijk verkeerd in „1853”.

7. Zie *Voetnoot 5*.

Op al dit sukses, deze roem en eer en de „opgebruischten kunstenaarsgloed”, die prijken zou „aen Dekeysers trans”, werd weldra een hinderlijke, zoniet vernietigende domper gezet. Amper een maand na zijn bekroning met de Grote Prijs van Rome, op woensdag 4 oktober 1854, schreef de gevierde laureaat een schrijnende brief aan „het bestuur der Koninklijke Akademie van Antwerpen.

„Mijnheeren,
Kennis genomen hebben van de programme der examens welke ik moet ondergaan als bekroonden in den laetsten pryskamp voor Rome, ik bevind my verplicht Ued. te bekennen dat het my onmogelijk is, in dezen oogenblik daeraen met eer te beantwoorden, om reden dat ik de vereischte kennisse niet bezitte tot het uitdrukken van myne gedachten bij geschrift, in de fransche tael.
Indien het Ued. liefde Mynheeren eenen uitstel van vyf of zes maanden te verleenen ik geloof dat ik my in staet zoude bevinden tot het onderstaen van een eerlyck examen, en 't is het gene ik Ued. eerbiedelyk kome verzoeken”⁸.
Aenveerd mynheeren, de verzekering myner hooge achting”.

Het „programme der examens” voor de Prijs van Rome, waarop Désiré Mergaert in zijn te Antwerpen geschreven brief alludeerde, was vastgelegd in het Koninklijk Besluit van 25 september 1850. Het amendeerde het Besluit van 18 oktober 1841, houdende reorganisatie van de Konink-lijke Akademie van Antwerpen, zelf gewijzigd bij het Besluit van 25 februari 1847, dat de organisatie van de grote prijzen stipuleerde. Het Besluit van 1850 bepaalde, dat de laureat van de grote prijs voor schilderkunst (beeldhouwkunst, architectuur of graveerkunst) bovendien nog door een jury moest geëxamineerd worden terzake algemene kennis. Daarvan werd het programma door de minister van Binnenlandse Zaken, alsdan Charles Rogier (1800-1885) bepaald. Het is bekend dat voor Rogier het unitaire België slechts als geslaagd kon geprezen worden door het domineren van de Franse taal, wat de totale verfransing van Vlaanderen (o.a. terzake onderwijs) impliceerde. Zelfs het kunstonderwijs werd dit verfransingsproces niet gespaard. Van het voorgeschreven bekwaamheidsexamen was enkel vrijgesteld de laureaat die diploma's of certificaten voorlegde, waaruit bleek dat hij reeds een wettelijk examen had afgelegd inzake de materie voorzien in het ministeriële programma. De door de koning aangestelde jury mocht hetzij schriftelijk hetzij mondeling het examen afnemen, uitgezonderd wat de Franse „redactie” betrof, die schriftelijk moest gebeuren. Hier stak het

8. KASKA, *Romeprijs-winnaars 1854* (Mergaert).

minstens vervelende angeltje voor Mergaert. Het was duidelijk de bedoeling van het bekwaamheidsexamen om de jury in de mogelijkheid te stellen positief te antwoorden op de vraag: „Bezit de laureaat de nodige kennis om zijn verblijf in het buitenland met vrucht te kunnen valoriseren?“ Was dit antwoord negatief, dan mocht de jury voor de materie waarin de laureaat geen voldoening gaf, een uitstel bepalen voor het afleggen van een tweede proef terzake. Daar aan de Prijs van Rome per definitie een pensioen was verbonden om de laureaat toe te laten zich in het buitenland te bekwamen, mocht de regering een gedeelte van het pensioen toch toekennen voor het door de jury voorgestelde uitstel tot de tweede proef. Slaagde de laureaat niet in de derde proef, dan verloor hij alle recht op verder pensioen.

Voor laureaat Mergaert was het gebrek aan kennis van de Franse taal wel degelijk de handicap, die hem voor het bekwaamheidsexamen minstens deed vrezen. Charles Rogier had bij ministerieel besluit van 10 oktober 1850 het programma van dit examen bepaald. Drie onderwerpen werden voorgehouden:

1. Geschiedenis en Antieke wereld - Algemene begrippen over de wereldgeschiedenis - Zeden en bijzondere karakters van de meest beroemde volkeren. Bijbelse tijden - Grieken en Romeinse beschaving - De Middeleeuwen.
2. Algemene literatuur. De laureaat moest ondervraagd worden over de gedichten van Homeros, Vergilius, Dante, Tasso en Milton. Van deze werken moest hij een kort idee kunnen geven, de bronnen die hij er voor zijn kunst kon in ontdekken, de bijzonderste personages die erin optreden.
3. Franse taal. De laureaat moest in een geschreven opstel het bewijs leveren dat hij in staat was zijn ideeën in de Franse taal uit te drukken. Het onderwerp voor die taalproef moest gekozen worden onder de onderwerpen van zijn artiestenstudies, en moest vooral op het verhalende en beschrijvende genre worden toegespitst⁹.

Voor dit laatste koesterde Mergaert uitdrukkelijk een grote vrees. Van Eugeen Vander Belen, directeur voor Letteren, Wetenschappen en Kunsten van het ministerie, kreeg hij op 12 december 1855 een uitstel van zes maanden en een toelage van 300 frank, „om hem te helpen de voorbereidende literaire studies te doen voor het examen dat hij moest ondergaan“ (Vert.).

Onversaagd zette „Vlaanderens zoon“ zich te Antwerpen aan de „Près. St.-Jean“ 108, waar hij sedert de zomer 1851 woonde, aan het werk, niet zonder een gevoel van frustratie. Op vrijdag 18 mei 1855 op de middag verscheen laureaat Mergaert voor de examenjury om de opgelegde bekwaamheidsproef af te leggen. Jan Antoon Verschaeren was voorzitter, Louis De Taeye (Gent, 1822 - Antwerpen, 1890), schilder van historische en huiselijke taferelen en leraar

9. Gedrukt exemplaar van het Koninklijk Besluit van 25 september 1850 en het ministerieel besluit van 10 oktober 1850; het ministerieel besluit van 19 april 1852 schreef de precieze normen voor het taalexamen voor.

aan de Antwerpse akademie, en Le Brun leden ; L. Alvin was sekretaris. Alvin ondervroeg Mergaert over de algemene letterkunde, De Taeye over de geschiedenis en Vanderschaeren over de antropologie. De drie examinatoren waren tevreden over de ondervraagde. Daarna dikteerde Le Brun een redaktie-onderwerp in de Franse taal, waarvoor Mergaert twee uren tijd kreeg om zijn „Franse opstel” neer te pennen... Om zestien uur leverde hij zijn werk af. Wat hij in zijn brief van 4 oktober 1854 had gevreesd, werd bevestigd. De jury oordeelde dat „la rédaction laisse à désirer sous le rapport de la correction”, maar besliste dan toch, „eu égard surtout aux autres parties de l'examen”, dat Désiré Mergaert zijn pensioen voor de reis naar het buitenland mocht genieten¹⁰.

De opgeluchte Mergaert ontving korte tijd daarna de ministeriële beslissing dd. 24 mei 1855 met de toekenning van een jaarlijks pensioen van 2.500 frank gedurende vier opeenvolgende jaren ingaande op 1 januari 1855. Na zijn bezoek aan Parijs (eind 1855-juli 1856), Keulen, Düsseldorf, Hannover, Berlijn, Dresden ving hij in mei 1858 entoesiast de klassieke „Italienische Reise” aan. Hij bezocht Venetië en Rome. Later was hij in Engeland, Nederland en opnieuw in Frankrijk. Rond 1880 vestigde hij zich aan de Predikherenstraat nr. 7 te Brugge, waar hij een kunstschildersatelier had. Hij overleed er op maandag 6 januari 1890. Désiré Mergaert was een gerenommeerd portrettist.

De taalkundige „beproeving” heeft hem getekend. Het blijft wel een vraag of hij misschien zijn nederig protest met zijn Franstalige onkunde niet doelbewust heeft neergeschreven. Een argument daarvoor willen wij vinden in het feit dat hij reeds na zes maanden de Franse taal (vooral) in het schrijven onder de knie had. Daarvan getuigen zijn zeer interessante verslagen, die hij aan de Antwerpse akademie tijdens zijn „reis” in het Frans bezorgde.

Mergaerts taal-brief is evenwel toch een belangrijke bijdrage in het geheel der „Vlaamse eisen”, die na 1850 met meer kracht door de vlaamsgezinden werden gesteld. Nader onderzoek zou meer materiaal kunnen aanbrengen. Het Koninklijk Besluit van 27 maart 1855 houdende de hervorming van de Antwerpse akademie liet toe dat voor de toelatingsproeven het gevraagde opstel in het Frans of het Nederlands mocht gesteld worden. Terzake had de historisch-schilder Joseph Lies (1821-1865) in een brief een gezonde Vlaamse reflex : „Daarenboven is het onmogelijk, een ogenblik te kunnen aannemen, dat aan den Vlaming de weldaden van het hoger kunstonderwijs zouden worden ontzegd of geweigerd, enkel en alleen omdat hij geene andere taal kent, dan zijne moedertaal”¹¹.

Of de alleenstaande (?) aktie van Désiré Mergaert de aanleiding was om artikel 52 § 3 van het Koninklijk Besluit van 27 maart 1855, „Het examen heeft

10. KASKA, *loc. cit.*.

11. L.T. VAN LOOY, *Een eeuw Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen, 1885-1985*, Antwerpen 1985, pp. 82-83.

mondelings en schriftelijk plaats. Evenwel mag de jury, behalve in wat het fransche opstel betreft, van de schriftelijke proef vrijlaten den laureaat die hem, door zijne mondelinge antwoorden het bewijs van een voldoende onderwijs zal gegeven hebben'', te wijzigen konden wij niet achterhalen. Historisch onderzoek is hier aangewezen.

Het is merkwaardig dat Mergaert tijdens de jaren van inzinking (1849-1856) der Vlaamse Beweging het aandurfde een Vlaamse klacht, of is het een verzuchting, te uiten tegen de onverdraagzame taalbarrière, die door de staat en de taalaristokratie werd opgeworpen om de „gewone burger'' minstens uit te sluiten, zoniet te vernederen¹².

Vergeeten wij echter niet dat Mergaert, die van eind 1848 tot augustus 1855 in Antwerpen op verschillende verblijfplaatsen in de stad verbleef¹³, toch minstens weet had van het actief verzet in de Brabostad tegen de krijgdiensbaarheden die naar het plan van generaal Henri Brialmont (Venlo 1821-Brussel 1903) van de havenstad een militair bastion moesten maken. Mergaert zal langs de lokale pers, die bol stond rond het vestingsprobleem, en zijn Antwerpse academie-vrienden en kennissen om toch ook vernomen hebben, dat de anti-forten-strijd onder leiding van Jan Baptist Van Rijswijk (Antwerpen 1818-1861) een specifiek aspekt van de Vlaamse strijd was geworden. Mergaerts smeekbrief is als het ware een der vele „losse blaren'', die de talrijke klachten van de „Vlaemsche grievenskommissie'' (opgericht bij K.B. van 27 juni 1856) zouden inspireren. Eén dezer eisen was: de vervlaamsing van de Akademie van Schilderkunst te Antwerpen¹⁴. Bovendien nam Hendrik Conscience, die al sedert 25 januari 1850 lid was van de Roeselaarse „De Vriendschap'', waarin Mergaert ook sedert 1851 mee opstapte, en die sekretaris was van de Antwerpse academie van midden 1841 tot 30 januari 1854¹⁵, aan de Vlaamse kiesstrijd te Antwerpen deel¹⁶.

Past een ministeriële beslissing van 23 april 1863 houdende het reglement der grote prijskampen, prijskampen van Rome, voorzag in artikel 42 en 44 een ze-

12. J.J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*. Deel II, *Van de Taal- en Letterkundige hernieuwing naar een politieke beweging 1830-1859*, Antwerpen 1963, pp. 231-282.

13. De opeenvolgende verblijfplaatsen van Mergaert in Antwerpen waren: Winter 1848: Minderbroedersrui 2043; Winter 1849: Lange Klarestraat 107; Winter 1850: Stijlselrui 234; Winter 1851: Venusstraat 747; Zomer 1851: Près-St. Jean 108.

14. H.J. ELIAS, *a.w.*, pp. 208.

15. E. WILLEKENS, *Hendrik Conscience en zijn tijd*, Antwerpen 1983, pp. 40 en 103. Conscience kon de jaarlijkse proklamatie in de Akademie bijwonen, wat hij op 10 mei 1846 deed door het jaarverslag voor te lezen (E. WILLEKENS, *a.w.*, pp. 65) en op 6 mei 1849 door de uitslagen op de plechtige prijsuitreiking te proklameren (*ibid.*, pp. 82). Mergaert verwierf in dit jaar 1849 de 5de prijs in historische kompositie en de 2de prijs in schilderen naar de natuur.

16. Mergaert zal ook wel de politieke kontroverse gevolgd hebben rond de akademiëdirekteur en gevierde kunstschilder Gustaf Wappers (Antwerpen 1803-Parijs 1874), die op 24 maart 1853 als direktie ontslag nam en op 22 juni ook verkreeg. E. WILLEKENS, *a.w.*, pp. 101.

kere tegemoetkoming aan de Vlaamse verzuchtigen. Deze bepaalden (art. 42 2°): „Wordt hun (aan de kandidaten), indien zij verlangen, in twee talen lezing gedaan van de artikelen 46 tot 57 van het inrichtend reglement der Akademie, gedagteekend van 27 maart 1855, en van de artikelen 18 tot 37 van het reglement van orde der groote prijskampen. De toezienaar woont de lezing bij en ontvangt een exemplaar van het reglement in het fransch en in het vlaamsch”(art. 44). „De raad maakt het programma van den prijskamp op in de afwezigheid der mededingers. Lezing ervan wordt den mededingers gegeven en elk nummer ontvangt er een kopij van, opgesteld in de taal die hij verkiest en onderteekend door den administrateur”. De eksklusiviteit van het gebruik der Fransche taal werd door de vrijheid van keuze der kandidaten verzacht.

Eerst het Koninklijk Besluit van 6 juni 1871, waarin wij de hand van Jozef Bruno Kervijn de Lettenhove (Brugge 1817-1891), minister van Binnenlandse Zaken in de katholiek conservatieve regering (2 juli 1870-1 december 1871) d'Anethan, ontdekken, stelde een einde aan de taaldiskriminatie voor de Romeprijs. Het bepaalde dat art. 52 § 3 van het Koninklijk Besluit van 27 mei 1855 werd gewijzigd door na de woorden „het fransche opstel” de woorden „of het vlaamsch opstel” bij te voegen. Dit Koninklijk Besluit van 6 juni 1871 verscheen in de *Moniteur* van 8 juni 1871, nr. 159¹⁷. Hoe gering Mergaerts bijdragen in de „vervlaamsing” van het kunstonderwijs ook mag geweest zijn, toch was zijn brief uiteindelijk niet nutteloos.

Zeger Maelfaitstraat 31
8800 Roeselare

17. Verzameling van Wetten en Koninklijke Besluiten van België. Jaargang 1871 (tweetalig), Deel LVIII, Brussel (Drukkerij van de *Moniteur Belge*), pp. 577-579.